

Mezi tradicí a inovací ve výuce češtiny

Docent Stanislav Štěpáník se postupně vypracoval na špičkového odborníka v oboru teorie vyučování českému jazyku. Je vysoce vzdělaný v lingvodidaktice, v didaktice, orientuje se dobře v bohemistice, takže má nejlepší předpoklady pro koncepční práci v oboru. To také prokázal v předložené monografii.

Pro svou knihu¹ si vybral nejen téma aktuální, ale téma též nanejvýš v současnosti žádoucí a maximálně důležité: Autor předkládá s využitím tradice inovační představu o koncepci výuky češtiny na základní škole. Tak se po 45 letech objevuje poprvé promyšlený komplexní návrh, který by mohl být východiskem tvorby základních školských dokumentů pro výuku českého jazyka (viz Čechová 2020, s. 100–110).

Autor si práci rozvrhl do pěti kapitol logicky jdoucích za sebou: od obecných východisek postupuje k posouzení tradice ve výuce češtiny a jejího uplatnění při inovativním procesu vyučování. Jádrem monografie je metodologie výzkumného šetření a jeho výsledky, obsažené v kapitolách 4 a 5. Práci uzavírá 6. kapitola: *Diskuse* a následující závěr.

P r v n í k a p i t o l a reflektuje současné proměny socio-kulturní a komunikační. Tyto změny (ve spojitosti s dynamickým rozvojem informačních a komunikačních technologií) mají významný vliv nejen na komunikační procesy ve společnosti, ale také na procesy myšlení. Autor právem zdůrazňuje, že je třeba, aby výuka českého jazyka tyto změny reflektovala jak v obsahu výuky, tak v didaktické transformaci obsahu.

D r u h á k a p i t o l a se věnuje tradici ve výuce češtiny. Autor náležitě rozlišuje mezi tradicí výuky (pedagogické praxe), tradicí teorie vyučování českému jazyku (oborové didaktiky češtiny) a tradicí české lingvistiky (mateřské vědní disciplíny) a na tyto tradice navazuje, ale nepodléhá jim.

Zatímco jak lingvistika, tak teorie vyučování českému jazyku / oborová didaktika češtiny a i kurikulum (RVP) přijaly komunikačně-pragmatické paradigma jako základní axiom svého přístupu a jeho dalšího vývoje, pedagogická praxe stále setrvává na pozicích, jež autor označuje jako tradiční mluvnické vyučování. To charakterizuje jako logicko-gramatické a zaměřené na rozvoj formálně-poznávacích cílů. Autor na

¹ Stanislav Štěpáník, *Výuka češtiny mezi tradicí a inovací*. Praha: Academia, 2020, 326 s. ISBN 978-80-200-3119-8.

konkrétních příkladech z výuky poskytuje přehled postupů, které se v současné výuce češtiny aplikují, z nichž mnohé označuje za problematické – mnohé ale lze označit přímo jako vadné.

T ř e t í k a p i t o l a představuje návrh koncepce, jež je hlavním výsledkem projektu PRIMUS/HUM/19 Didaktika českého jazyka v současném vzdělávacím kontextu, díky němuž monografie vznikla. Tuto koncepci autor nazývá komunikační naukou o českém jazyku. K názvu mám jisté výhrady, protože dle mého názoru nepostihuje podstatu věci: jde o výuku, nikoli o nauku o jazyce, předložkové spojení „o českém jazyku” je zavádějící (viz stanovisko B. Havránka: učit jazyku, ne o jazyku); bylo by vhodné název pozměnit (po diskusi se zainteresovaným aktéry).

Kapitola objasňuje cíle předkládané koncepce, její teoretická východiska, program a základní charakteristiky. Návrh je promyšleně založen na konstruktivistických principech, textocentrismu a situačnosti. Obsah výuky vychází z komunikačních potřeb žáka, postupy ve výuce jsou proto výrazně orientovány na žákovu aktivitu ve výuce a především na práci s prekoncepty jazykových jevů a komunikačních procesů, respektuje se dosažený stupeň vývoje řeči dítěte.

Č t v r t á k a p i t o l a popisuje metodologii výzkumného šetření. Hlavní užitou metodou bylo pozorování autentické výuky. Autor analyzoval 83 vyučovacích hodin ve 3., 4., 6. a 7. ročníku u 11 učitelů. Z těchto 83 hodin získal 228 klíčových výukových situací a z tohoto souboru následně vybral 12, jež důkladně analyzoval s využitím metodiky 3A. Tato metodika umožňuje výzkumníkovi studovat komplexně práci učitele s žáky, sledovat integritu výuky, což autor považuje za jeden z nejdůležitějších faktorů hodnocení kvality výuky.

P á t á k a p i t o l a se soustředí na popis výsledků empirické studie. Sestává z 12 kazuistik analyzovaných uvedenou metodikou. Autor vždy nejprve popisuje klíčovou výukovou situaci, následně ji zachycuje a analyzuje, poté nabízí alterace, jež jsou založeny na postulátech komunikační nauky o českém jazyku (tady je výraz na místě). Analýzy výuky a následné alterace hodnotím jako nejlepší část monografie.

Každá kazuistika představuje samostatnou studii, přičemž dohromady poskytují jistý přehled o vybraných jevech ve výuce mateřského jazyka na české základní škole, dokonce lze říci, že podávají celkový pohled na výukovou realitu a ilustrují její hlavní problémy.

Podtrhuji: Autor má hluboký odborný i didaktický vhled do autentické výuky, postihuje ji v jejím procesu, ukazuje, jak lze o výuce přemýšlet inovativně a jak by bylo žádoucí a možné kvalitu výuky češtiny zvyšovat.

Za velmi cennou pokládám před závěrem umístěnou Diskusi, jež spolu se shrnutím výsledků zkoumání a posouzením stavu výuky naznačuje východisko dalšího vývoje.

Monografie má všechny náležitosti vědecké práce: Samozřejmostí je resumé a seznam odborné literatury. Ten je mimořádně rozsáhlý, svědčí o velkém rozhledu

autora po odborné literatuře naší i zahraniční, nejen úzce zaměřené k oboru. Seznam obsahuje i publikace z oborů příbuzných, s nimiž autor v monografii cíleně pracoval. A právě to Štěpáníkovi umožnilo nazírat problémy výuky v plné šíři a z nadhledu. Text je stylizačně propracovaný, je v souladu s normou spisovného jazyka.

Následně by bylo záhodno integrovat a syntetizovat pohledy na komunikaci a styl uplatňované různými autorskými týmy. Domnívám se, že by bylo vhodné vyjít od Jedličkových pojmů (1970), od jeho typů, vrstev a stylových sfér, námi později širě pojatých jako sféry komunikační/sféry komunikace (postupně v různých verzích naší Stylistiky, naposledy 2008), s nimiž pracuje i tým J. Hoffmannové (Hoffmannová, Homoláč, Chvalovská... 2016), ale nezůstat u nich, propojit je s jím nadřazenými komunikačními faktory, zahrnujícími komunikační činitele (včetně komunikační situace) rozhodujícími pro tvorbu textů (viz Čechová, Chloupek, Krčmová, Minářová 2008, zvl. s. 76, 196).

Monografie Stanislava Štěpáníka *Výuka češtiny mezi tradicí a inovací* je zásadní dílo současné teorie vyučování českému jazyku, dílo, jež může být východiskem tvorby budoucí koncepce vyučování českému jazyku.

Literatura

- Čechová M., Chloupek J., Krčmová M., Minářová E., 2008, *Současná stylistika*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Čechová M., 2020, *Historické perspektivy výuky češtiny aneb Nadějně vyhlídky v minulosti*. „Didaktické studie“ XII, č. 1, s. 100–110.
- Hoffmannová J., Homoláč J., Chvalovská E., Jílková L., Kaderka P., Mareš P., Mrázková K., 2016, *Stylistika mluvené a psané češtiny*, Praha: Academia.
- Jedlička A., Formánková V., Rejmánková M., 1970, *Základy české stylistiky*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství.